

RECENSIES

CUSANUS

Nicolaas van Cusa, *Godsdienstvrede*. J. Lievens, (vert.) en J. Decorte, (annotatie), Agora, Kampen, 2000, 120 p. ISBN 90 289 2814 6.

Nicolaas van Cusa schreef zijn *De pace fidei* in 1453 naar aanleiding van de val van Constantinopel, waardoor het Oost-Romeinse rijk met zijn hoofdstad voorgoed in Islamhanden viel en de Turken voor de poorten van Europa stonden. Het gebeuren gaf aanleiding tot een hele reeks van anti-Turkse pamfletten en geschriften die de vijand diaboliseerden, opriepen tot een kruistocht of waarin een zinvol verweer tegen de Islam noodzakelijk gekoppeld werd aan het morele herstel van het christendom, zoals Erasmus nog in 1530 verdedigde in zijn *Consultatio de bello Turcis inferendo*. Temidden van deze literatuur en animositeit verschijnt *De pace fidei* van Nicolaas van Cusa (1401-1464), als een zeldzaam en merkwaardig project van tolerantie en dialoog. De auteur was een conciliarist en een van de belangrijkste architecten van het concept van bestuur via de politieke vertegenwoordiging.

Net zoals zijn *De visione Dei* (1453) en zijn *De docta ignorantia* (1440), waarmee het veel punten van overeenkomst deelt, gaat het hier om een project, een handleiding, een praktijk en een toepassing. Nicolaas van Cusa's uiteenzetting over de waarheid en de interpretatie van een religie en de gevolgen ervan voor de onderlinge verhouding tussen de verschillende religies, over de tolerantie en de meerwaarde van de trinitarische christelijke religie ten aanzien van de overige godsdiensten, wordt gedragen door de 'praktische theorie' van de onvoorstelbaarheid van de waarheid, waarvan elke religie slechts een benadering is. Net zoals in *De docta ignorantia* en in *De visione Dei* bestaat het theoretische residu van deze praktische oefening in de formele bepaling van de inhoud van de verschillende godsdiensten. De grens tussen het inhoudelijke en het formele, het contingente en het absolute valt samen met die tussen de praktische oefening en het concept dat eraan ten grondslag ligt. Het conjecturale wordt in zijn contingentie bepaald vanuit zijn confrontatie met een absolute, maar formele waarheid, waaraan het tegelijk zijn bestaan ontleent. De verschillende naast elkaar bestaande religies ontleen hun gelijkwaardig waarheidsgehalte aan het onuitspreekbaar karakter van het goddelijke mysterie, maar ontleen er tegelijk hun relativiteit aan. De verschillende godsdiensten zijn als de vele beelden van God uit *De Visione Dei*. Zoals Gods blik er de eenheid is van alle mogelijke perspectieven en elk perspectief in zijn beperktheid tot stand brengt, zo is de eenheid van de waarheid de eenheid van alle godsdiensten die deze vanuit haar absolute onvoorstelbaarheid in hun relativiteit constitueert.

Zoals in *De visione Dei* en *De docta ignorantia* staat dus ook hier weer het probleem van de relatie tussen eenheid en veelheid van de waarheid centraal, een

probleem dat in al deze werken een sterk epistemologisch karakter heeft, omdat het onmiddellijk wordt betrokken op de aard en de mogelijkheden van het menselijk kennen. De metafysische afhankelijkheidsrelatie tussen de ene Schepper en het geschapene in zijn veelheid krijgt hier opnieuw een epistemologische vertaling.

Precies vanuit dit probleem van eenheid en veelheid, absoluteheid en contingentie geeft Nicolaas van Cusa gestalte aan zijn stelling van de formele superioriteit van het christendom en zijn triniteitsleer. Alleen de triniteitsleer laat de conjecturaliteit van elke religieuze voorstelling zien. Nicolaas van Cusa's pleidooi voor tolerantie moet vanuit deze achtergrond worden geïnterpreteerd.

Ver verwijderd van een tolerantiebeprijping dat betrekking heeft op de passieve aanvaarding van preferenties van de ander, heeft het hier de betekenis van een actief verdragen, van een uithouden, van de praktijk van de naastenliefde, gericht op inzicht in de geloofseenheid achter de verscheidenheid van dogma's en riten. Nicolaas van Cusa's project van dialoog is een toepassing van het discussiemodel van Juan de Segovia (ca. 1393-1458), met name de contraferentie. Dit project bestaat in een discussie tussen partners die de absolute waarheidsaanspraken hebben opgegeven en vanuit die houding religieuze teksten interpreteren en trachten te begrijpen (*pia interpretatio*), uitgaan van het bestaan van een gemeenschappelijke basis die in elke godsdienst verborgen is en vervolgens op basis hiervan de discussiepartner wijzen op de onjuistheid van diens absolute waarheidspretentie.

Dit laatste illustreert opnieuw het actief en praktisch karakter van de door Nicolaas van Cusa verdedigde tolerantie. Als *ver*-dragen is zij zowel een leiden van de tegenstanders op de weg van het inzicht in het propositioneel en conjectureel karakter van zijn religieuze dogma's (*manuductio*), als het 'verdragen' van diens tegenstand. Zij is zowel leiden als lijden.

Deze praktische weg is niet alleen de beoefening van de caritas, maar ze komt ook tegemoet aan het metafysische en epistemologische probleem van de eenheid en de enkelvoudigheid van de waarheid en de veelheid van perspectieven, dogma's en riten. De weg van het inzicht in het contingent karakter van de propositionele inhoud van elke godsdienst is tegelijk de formele bepaling van elke godsdienst. Die godsdienst is de meest ware godsdienst die de onuitsprekbaarheid van het goddelijk mysterie en dus tegelijk de relativiteit van elke propositionele explicatie illustreert. Dat doet volgens Nicolaas van Cusa precies het christendom in de triniteitsleer. De triniteitsleer laat het christendom meer dan andere godsdiensten toe zijn eigen propositionele inhoud, zijn eigen doctrinele en dogmatische waarheid te relativiseren. Vanwege de triniteitsleer is het christendom juist niet inhoudelijk superieur ten aanzien van de andere godsdiensten, want het illustreert zelf de relativiteit van dit inhoudelijk niveau. Des te meer is het formeel superieur precies omdat het die relativiteit aantoonde en daarmee het probleem van de contradicties tussen de verschillende godsdiensten opheft, de veelheid oplost in de eenheid en in de ene waarheid

Dominique BAUER